

Bendixen, A., Hodne, S., Hellevik, P. M., Retland, M. S. & Skippervik, L. J. B. (2025). Hva er juridiske anvendelsesferdigheter i sykepleier-, sosionom- og barnevernsutdanningene? I R. Helde, A. Parmann & E. Suzen (Red.), *Undervisning i rettsvitenskap for de som ikke skal bli jurister* (s. 285–303). Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa5402014>

Kapittel 14

Hva er juridiske anvendelsesferdigheter i sykepleier-, sosionom- og barnevernsutdanningene?

Ane Bendixen¹, Solveig Hodne¹, Pia Moum Hellevik², Maren Sagvaag Retland² og Liv Jorunn Baggegård Skippervik²

¹ Det helsevitenskapelige fakultet, Universitetet i Stavanger

² Institutt for sosialfag, Universitetet i Stavanger

Sammendrag: Nasjonale retningslinjer for helse- og sosialfagutdanningene (RETHOS) fastsetter at kandidater på sykepleier-, sosionom- og barnevernsutdanningene skal kunne «anvende» lover og regler etter endt bachelorutdanning. Forfatterne ser dette som en anvisning på at studentene må lære å bruke juridisk metode, men mener dette må konkretiseres ytterligere. Kapittelet ser nærmere på hva slike anvendelsesferdigheter innebærer i denne konkrete konteksten. Forfatterne bygger på juridisk metodelitteratur, hvilke krav studentene vil møte i samfunnet etter endt studium, og kollektiv systematisk innhentet erfaringskunnskap fra undervisning. *Femtrinnsraketten* presenteres som en sammenfatning av anvendelsesferdigheter for denne gruppen. Forfatterne presenterer og utdyper de ulike trinnene i den foreslåtte raketten, som er 1) å identifisere rettslige spørsmål, 2) finne rettslig grunnlag, 3) presentere innholdet i regelen, 4) bruke regelen, samt 5) forme en konklusjon.

Nøkkelord: anvendelse, anvendelsesferdigheter, juridisk metode, profesjonsutdanning

Abstract: Norwegian National guidelines for health and social science education (RETHOS) stipulate that candidates in nursing, social work, and child welfare education programs should be able to «apply» laws and regulations upon completion of their bachelor's degree. The authors view this as an indication that students must learn legal methodology but argue that this needs further specification. This chapter examines what such application skills entail in this specific context. The authors draw on legal method literature, the requirements students will encounter in society after completing their studies, and systematically gathered experiential knowledge from teaching. *The five-step rocket* is presented as a summary of application skills for this group. The authors introduce and elaborate on the various steps in the proposed rocket, which are 1) identifying legal issues, 2) finding the legal basis, 3) presenting the content of the rule, 4) using the rule, and 5) forming a conclusion.

Keywords: application, application skills, legal method, vocational education

Innledning

Velferdsstaten har lenge vært gjenstand for rettsliggjøring, og regelverket og rettskildebildet er omfattende og komplekst. Profesjonsutøvere som sykepleiere, barnevernspedagoger og sosionomer er fremtredende rettsanvendere på sine rettsområder. De er dermed svært viktige for ivaretagelsen av sentrale rettigheter og plikter til privatpersoner. Jurister er i mindre grad til stede der de løpende rettslige avgjørelsene tas (Dahlen & Langsrud, 2022, s. 186–187). Funn fra en rekke tilsyn fra både barneverns-, helse- og sosialsektoren viser at ansatte i tjenestene har for lite kunnskap om og ferdigheter i å anvende reglene som gjelder deres arbeidsområde (Helsetilsynet, 2022; Helsetilsynet, 2023). Styrket juridisk kompetanse blant ansatte i barnevernstjenesten er fremhevet som en forutsetning for kvalitet, rettssikkerhet og forsvarlighet i tjenestene (Prop. 133 L (2020–2021), pkt. 1.4).

Blant annet for å sikre forsvarlige tjenester, er overordnede krav til læringsmål for helse- og sosialutdanningene gitt i nasjonale retningslinjer, RETHOS (KPMG & Samfunnsøkonomisk analyse, 2023, s. 9). Retningslinjene er et overordnet styringsverktøy som definerer minstestandarden for kandidatens sluttkompetanse (KPMG & Samfunnsøkonomisk analyse, 2023, s. 9). Retningslinjene for bachelor i sykepleie, sosionom og barnevernspedagog har klare likhetstrekk for læringsutbytter knyttet til juridisk kompetanse. Barnevernspedagoger skal overordnet kunne «anvende relevant lovverk, regelverk og veiledere» (forskrift om nasjonal retningslinje for barnevernspedagogutdanning, 2019, § 5 bokstav e). Sosionomer skal blant annet kunne «anvende rettsregler, opplyse om rettigheter og plikter og utøve juridisk skjønn» (forskrift om nasjonal retningslinje for sosionomutdanning, 2019, § 8 bokstav c). Sykepleierne skal kunne «anvende oppdatert kunnskap om helse- og velferds-systemet, lover, regelverk og veiledere i sin tjenesteutøvelse» (forskrift om nasjonal retningslinje for sykepleierutdanning, 2019, § 14 bokstav a). De tre retningslinjene stiller klare krav til oppnåelse av *anvendelsesferdigheter*.

Læringsutbyttebeskrivelsene i retningslinjene legger føringer for den juridiske undervisningen og kunnskapskravene undervisningen skal ivareta. I planleggingen og gjennomføringen av undervisning kan underviserens forståelse av kompetansemålene være sentral for om, og i hvilken grad, man oppnår målene (Prøitz, 2015). Anvendelsesferdigheter utgjør en minstestandard for kompetansen studentene skal inneha etter endt utdanning. Samtidig

presiserer ikke retningslinjene hva anvendelsesferdigheter knyttet til juridisk kompetanse *konkret innebærer*.

Målet med dette kapittelet er å bidra til oppklaring av hva læringsmål knyttet til bachelorstudenter på helse- og sosialutdanningene sin anvendelse av juridisk kunnskap og rettsregler innebærer. Vi presenterer *femtrinnsraketten* som en mulig konkretisering av anvendelsesmålet og hva det innebærer for akkurat disse studentene.

Spissing av problemstillingen og metodisk tilnærming

I Blooms taksonomi (både original og revidert versjon), som tar «utgangspunkt i faktakunnskapen» og kan ses «som en trapp med nye bruksnivåer av faktakunnskapen», befinner anvendelse seg på andre bruksnivå (Wilhelmsen, 2014, s. 94). Wilhelmsen (2014) fremholder samtidig at det er en utfordring at det ikke finnes «noe generelt beskrivelsessystem for ferdigheter tilsvarende taksonomiene» (s. 98). Han mener at anvendelse av juridiske ferdigheter innebærer å «anvende faktakunnskapen, materiell og metodisk» (Wilhelmsen, 2014, s. 94). Hva anvendelse innebærer vil generelt ha nær sammenheng med et fagfelts begreper, metoder og indre struktur. Det kan dermed sies å langt på vei være en del av den *fagspesifikke didaktikken*. Didaktisk litteratur fra andre disipliner kan dermed ha begrenset overføringsverdi til juridiske emner. Vi må se til fagspesifikke kilder.

I tråd med Wilhelmsen legger vi til grunn at anvendelse av juridiske ferdigheter forutsetter materiell juridisk kunnskap og kunnskap om *juridisk metode*. Dette er neppe kontroversielt. I denne forbindelse forstår vi juridisk metode som en anvisning på «hva man bygger på, og hvordan man resonnerer når man tar stilling til rettsspørsmål de lege lata» (Eckhoff, 2001, s. 23). Tilsvarende er lagt til grunn av blant annet Blandhol *et al.* (2015, s. 310). Vi forstår anvendelsesbegrepet som en henvisning til å kunne fastlegge gjeldende rett, de lege lata, i spesifikke situasjoner. Den juridiske metodelitteraturen er av den grunn relevant.

Vi avgrenser her mot mer generelle diskusjoner av juridisk metode, rettskildelære og begrepet gjeldende rett i rettsvitenskapen, som kan finnes hos f.eks. Eckhoff (2001), Høgberg og Sunde (2019) og Mæhle og Aarli (2022). Vi mener samtidig at det ikke er tilstrekkelig å forstå anvendelsesbegrepet som en henvisning til at studentene må lære materiell juss og juridisk metode. Juri-

disk metode danner et *utgangspunkt* for å forstå hva anvendelsesferdigheter vil innebære for våre studenter, men det er behov for ytterligere konkretiseringer.

Juridiske anvendelsesferdigheter inngår bare som en del av den samlede kompetansen og ansvaret som følger med profesjonsutøvernes arbeidsutførelse. Kompleksiteten av oppgavene og ansvaret til profesjonsutøverne, samt kompleksiteten og utfordringene med å tillære seg juridisk metode, innebærer at det er sentralt å avklare hvilke *aspekter* eller *elementer* innen juridisk metode som skal læres. Det er dette som er det sentrale i det følgende.

Hvilke aspekter eller elementer innen juridisk metode studentene skal lære, har etter vårt syn for det første en side til hvilke elementer studentene må beherske for å ta rettsriktige avgjørelser i sin *arbeidsutførelse som ferdig utdannede profesjonsutøvere*. Vi mener dermed at de krav som stilles til ferdig utdannede profesjonsutøvere kan gi veiledning i tolkningen av RETHOS-kravene. Vi bygger derfor analysen vår delvis på de krav studentene møter etter endt studium. Her tar vi forbehold om at kravene kan variere noe ut fra profesjon, stilling og arbeidsoppgaver. Blant annet har tradisjonelt beslutninger i større grad blitt fattet gjennom vedtak i sosialtjenesten, mens helsetjenesten i større grad har «beslutninger som treffes i klinisk virksomhet» (Prop. 91 L (2010–2011), s. 345). Vi trekker likevel ut det vi mener er felles for profesjonene og de fleste stillingene studentene vil befinne seg i som ferdig utdannede.

For det andre har dette etter vårt syn en side til hvilke *forutsetninger* studentene har, og det faktum at juridisk tenkemåte skiller seg fra slik studentene er vant til å arbeide og tenke. De snevre *rammevilkårene* for juridisk undervisning på profesjonsstudiene kan heller ikke overses. Det er urealistisk å skulle oppnå en fullstendig beherskelse av juridisk metode for studenter som ikke har juss som sitt primærfag. Forfatterne har inngående kjennskap til hvordan studentenes forutsetninger og rammebetingelsene får sine utslag i juridisk undervisning. Vi har gjennom et tverrfakultært utviklingsprosjekt innhentet og systematisert erfaringskunnskapen hos underviserne i juridiske fag på sykepleie-, sosionom- og barnevernsutdanningene ved Universitetet i Stavanger. Analysen vår bygger delvis på denne erfaringskunnskapen.

I det følgende vil vi drøfte innholdet i kompetansekravene om anvendelse av juridisk kunnskap på bachelor i sykepleie, sosialt arbeid og barnevern. Dette vil vi gjøre ut fra juridisk metodelitteratur, samfunnets krav til ferdigutdannede profesjonsutøvere og erfaringsbasert kunnskap fra undervisning.

Vår forståelse av anvendelse: Presentasjon av femtrinnsraketten

Vi mener de juridiske anvendelsesferdighetene som bachelorstudenter i sykepleie, sosionom og barnevern skal, kan og bør lære, kan organiseres i fem hovedsteg. Begrunnelsen for og innholdet i hovedstegene vil utdypes i kapitlet. Oppdelingen tydeliggjør etter vårt syn de ulike leddene i rettsanvendelsesprosessen som er mest relevante for studentene. Den kan forstås som en tilpasset og forenklet tilnærming til juridisk metode, som fokuserer på de delene av metoden vi mener det er behov for at studentene behersker, og som de erfaringsmessig kan ha utfordringer med å beherske.

Vi sammenfatter hovedstegene i det vi kaller *Femtrinnsraketten*. Den innebærer at studentene skal mestre: 1) å identifisere når man står overfor et rettslig spørsmål, 2) finne det rettslige grunnlaget, 3) presentere innholdet i regelen, 4) bruke regelen, og 5) forme en konklusjon.

Identifisere rettslige spørsmål

Det første steget studentene må beherske, er å identifisere i hvilke situasjoner de står overfor et spørsmål som er rettslig regulert. Dette innebærer etter vår vurdering noe annet enn å være i stand til å formulere presise problemstillinger, som ofte fremheves i juridisk metodelitteratur. Mæhle og Aarli (2022) beskriver juridisk metode som «den fremgangsmåten juristene bruker for å formulere og besvare rettsspørsmål» (s. 19, vår utheving). I vår kontekst handler dette steget like mye om å gjenkjenne hvilke spørsmål eller situasjoner som krever en juridisk tilnærming. Dette kan illustreres gjennom Molvens (2019) skille mellom en formålsrasjonell og en normrasjonell beslutningsmodell. Molvens litteratur er primært rettet mot helseutdanningene, men tilnærmingen er også illustrerende for de andre velferdsutdanningene.

Kjernen i en *formålsrasjonell* beslutningsmodell er at man velger det mest hensiktsmessige for å nå et bestemt mål (Molven, 2019). Gjennom studieprogrammene vi tar utgangspunkt i, blir studentene primært trent i å tenke formålsrasjonelt. Et eksempel på bruk av en formålsrasjonell beslutningsmodell er at sykepleieren vurderer hvorvidt det er pasientens beste å få informasjon om sin helsetilstand og behandlingsforløp.

Den *normrasjonelle* beslutningsmodellen innebærer at man forsøker å finne ut hva som er juridisk rett å gjøre. Juridisk metode har mer til felles med den normrasjonelle beslutningsmodellen (Hellevik & Skippervik, 2023, s. 19). Fremgangsmåter og beslutninger styres av rettsregelen. Pasienten har for eksempel en rett til informasjon og helsepersonell en plikt til å gi den. En sykepleier må derfor ikke bare kunne vurdere hva som er pasientens beste, men også om det foreligger en rett til informasjon og en tilsvarende plikt for sykepleier til å formidle informasjonen på en tilpasset måte.

Beslektede forskjeller i profesjonsutøvernes primære tenkning og den juridiske tilnærmingen fremheves også andre steder (Kjønstad *et al.*, 2022, s. 80; Dahlen & Langsrud, 2024, s. 78).

Studenter på profesjonsutdanningene innen helse- og sosialfeltet som skal lære å anvende relevante rettsregler, må dermed lære – og venne seg til – en grunnleggende annerledes tilnæringsmåte til problemstillinger. Studentene må også klare å beherske begge disse tilnærmingene på en gang, i en og samme situasjon, og grensen mellom dem kan tidvis være flytende (Dahlen & Langsrud, 2024). Vi anser derfor dette første trinnet i anvendelsen – å identifisere om man står overfor et rettsspørsmål – som et grunnleggende og viktig aspekt ved anvendelsesferdighetene. For den senere tjenesteutøvelsen er det sentralt at studentene kan avgjøre hvorvidt problemstillingen de står overfor er rettslig regulert, og dermed må løses ved bruk av juridisk metode og normrasjonell beslutningsmodell. Tilsyn på helse-, sosial- og barnevernsfeltet har avdekket omfattende mangel på kunnskap om rettslige krav og gjennomgående brudd på materielle og prosessuelle regler (Helsetilsynet, 2023; Helsetilsynet, 2022; Dahlen & Langsrud, 2024, s. 78). Vi mener det er grunn til å stille spørsmål ved om slike gjennomgående eller omfattende regelbrudd nettopp kan skyldes den manglende anerkjennelsen av at man står overfor en situasjon som er rettslig regulert. Vår erfaring er at dette trinnet er krevende for mange av studentene. De vil ofte, ved å se og gjenkjenne ulike problemstillinger som de er vant med å løse, lett falle inn i den formålsrasjonelle beslutningsmodellen de er opplært i. I en studie av profesjonsutøveres anvendelse av rettsregler fant Dahlen og Langsrud (2021, s. 196–197) at bruken av elektroniske maler og rundskriv var utbredt, og at det tilsynelatende var de elektroniske malene som styrte rettsanvendelsen. Det var lite bevissthet rundt lovgivningen og at retningslinjer på arbeidsplassen bygget på rettskilder. For å oppnå anvendelsesferdigheter er det dermed sentralt å klare å identifisere om det i en konkret

situasjon faktisk foreligger et spørsmål som er rettslig regulert, og å være i stand til å «velge» en juridisk tilnæringsmåte til spørsmålet.

Kunnskap og ferdigheter som setter studenter i stand til å identifisere problemstillinger som reguleres av en rettsregel, er dermed sentralt. Å skulle identifisere rettsspørsmål krever for det første en viss materiell oversikt over regelverket. Studentene må ha oversikt over hvilke spørsmål som er rettslig regulerte. For eksempel må en sosionom ved et NAV-kontor ha kjennskap til taushetspliktsreglene på statlig og kommunalt ansvarsområde (NAV-loven, 2006, § 7; sosialtjenesteloven, 2009, § 44). Dette er nødvendig for å kunne identifisere at spørsmål om taushetsplikt kan være rettslige spørsmål som krever en normrasjonell beslutningsmodell.

Slik sett har også dette trinnet i raketten en klar sammenheng med neste trinn: Man må ha oversikt over hvilke rettslige grunnlag som finnes. I tillegg er det sentralt at det skapes en *bevissthet* hos studentene om at spørsmål kan være rettslig regulerte, og at rettsspørsmål krever en egen tilnæringsmåte. En sentral del av anvendelsesferdighetene i vår kontekst blir da å klargjøre for studentene at dette handler om ulike typer beslutningsprosesser, selv om grensen mellom dem tidvis kan være flytende.

Finne rettslig grunnlag

Som ferdig utdannede profesjonsutøvere skal studentene primært utføre arbeid for et forvaltningsorgan. De skal operere på rettsområder som i stor grad bygger på *lov*. Profesjonsutøvernes rettsanvendelse vil i stor grad dreie seg om å fastlegge tjenestemottakers rettigheter og egne plikter. Dette vil ofte handle om å klarlegge rettskrav, som normalt har hjemmel i lov (Kjønstad *et al.*, 2022, s. 80).

På disse rettsområdene benyttes lovgivning i stort omfang «for å ilegge virksomheter og profesjonsutøvere plikter, og motsvarende rettigheter for brukere og pasienter» (Dahlen & Langsrud, 2021, s. 186). I tillegg vil rettsanvendelsen dreie seg om å klarlegge tjenestemottakers plikter i vid forstand, ved å vurdere inngrepshjemler. Slike spørsmål er også lovregulerte, og lovtekst

vil som den helt klare hovedregel være det rettslige grunnlaget, i tråd med legalitetsprinsippet (Grunnloven, 1814, § 113).

I tillegg kommer prosessuelle og personelle regler som er knyttet til de materielle avgjørelsene. Tidvis kan det også være et noe uklart skille mellom prosessuelle og materielle regler, i det minste for studentene. Dette gjelder for eksempel rett til brukermedvirkning etter pasient- og brukerrettighetsloven (1999) § 3-1.

Profesjonsutøverne vil altså primært måtte forholde seg til *lov* som rettslig grunnlag. Lovteksten må ofte ses i sammenheng med andre rettskilder (som vi kommer tilbake til i neste punkt). Men rettslig grunnlag vil for profesjonsutøverne i all hovedsak være lovbestemmelser. Vi mener derfor det er passende å tale om at studentene må bli i stand til å *finne* rettslig grunnlag – det må letes frem i de relevante lovene.

Det kan for eksempel ikke forventes at studentene mestrer å bygge på komplekse rettslige konstellasjoner bestående av internasjonal rett, rettspraksis eller ulovfestet rett som rettslig grunnlag. Disse vil tidvis komme inn som tolkningsbidrag til lovteksten (se neste punkt), men vil neppe utgjøre rettslig grunnlag. Det er verken mulig eller ønskelig at studentene i klarleggingen av rettslig grunnlag skal etterligne Sårstellovdommen (Rt. 2010 s. 612; Kjellebold & Aasen, 2011). Vi kan for eksempel ikke generelt forvente at nyutdannede profesjonsutøvere skal kunne bygge på den ulovfestede vilkårlæren som rettsgrunnlag.

Studentene må altså klare å finne frem til den eller de relevante reglene som regulerer en gitt situasjon. Å finne rettslig grunnlag er gjerne det studentene som ferdig utdannede profesjonsutøvere i størst grad vil få hjelp til via saksbehandlingssystemer, veiledere og lignende. Dette er i tråd med den tidligere nevnte studien til Dahlen og Langsrud (2021). Å finne rettslig grunnlag vil likevel kreve en oversikt over de materielle reglene på det relevante rettsområdet. Alternativt må studentene i det minste bli i stand til å navigere i de sentrale lovene på rettsområdet.

En sykepleierstudent må for eksempel få oversikt over de sentrale helselovene og overordnet vite hva som reguleres hvor. For eksempel er helsepersonellens plikter regulert i helsepersonelloven (1999), og pasientens rettigheter i pasient- og brukerrettighetsloven (1999). En barnevernsstudent må blant annet få oversikt over de ulike kapitlene i barnevernsloven (2021).

Erfaringsmessig greier studenter som viser forståelse for metoden, å angi nøyaktige og presise rettslige grunnlag som regulerer det spørsmålet de er bedt om å ta stilling til. Svakere studenter helgarderer seg med å vise til generelle bestemmelser som har stor betydning på det aktuelle rettsområdet, som hensynet til barnets beste (barnevernsloven, 2021, § 1-3). I tillegg krever dette hovedsteget en grunnleggende forståelse for juridisk metode, ved at det forutsetter innsikt i hvilke kilder som kan fungere som rettslig grunnlag.

Studentene må forstå at de som hovedregel må finne en *lovbestemmelse* som er relevant for eller regulerer tilfellet de står overfor, og som skal danne utgangspunktet for rettsanvendelsesprosessen. De kan for eksempel ikke nøye seg med å bygge på «[o]rganisasjonens egne 'regler'» (Dahlen & Langsrud, 2021, s. 206) eller veiledere. I en sak om stønad til økonomisk nødhjelp til livsopphold, må en sosionom ved et NAV-kontor finne frem til sosialtjenesteloven (2009) § 18 og bruke dette som rettslig grunnlag.

Presentere innholdet i regelen

Det rettslige grunnlaget danner utgangspunktet for det vi kaller en presentasjon av innholdet i regelen. Dette handler om å komme frem til *rettsregelen*, som i vårt tilfelle er den ferdig tolkede lovteksten (Eckhoff, 2001, s. 30). Overordnet kan dette sies å handle om relevans, slutning og vekt for den enkelte rettskilden (Andenæs, 2009, s. 3–4). Tilpasningen til våre studenter knytter seg både til relevans, slutning og vekt. Kort oppsummert mener vi at de elementene av juridisk metode våre studenter må beherske, medfører at man har et fokus på færre rettskilder (relevans). Det varierer i hvilken grad de rettskildene man bruker må tolkes fullt ut (slutning). Studentene trenger i begrenset grad å beherske motstrid mellom rettskilder utover at lovteksten normalt er den viktigste kilden (vekt).

«Å kunne tolke lover er en av juristens viktigste ferdigheter» (Mestad, 2019, s. 80). Å beherske anvendelse av rettsregler vil alltid forutsette – i alle fall til en viss grad – å kunne tolke lovtekst. Studentene må lære å foreta en språklig tolkning av lovens ordlyd, ut fra «vanlig språkbruk» (Mestad, 2019, s. 81). De må kunne si noe fornuftig med egne ord om hva som menes med for eksempel «vesentlige skadelidende» i barnevernsloven (2021) § 4-2.

Et ledd i dette er å se *hvilke* ord eller begreper som er de sentrale. Erfaringsmessig har noen studenter, særlig de svakere, utfordringer med å plukke

ut viktige eller betydningsfulle deler av en lovbestemmelse. Dette ser etter vår vurdering ut til å handle om at studentene må opparbeide seg en forståelse av lovbestemmelers oppbygning. Det inkluderer en forståelse for vilkår, inkludert forskjellen på alternative og kumulative vilkår, og rettsvirkning.

Disse begrepene trenger ikke brukes – vi mener heller det i noen sammenhenger kan være uheldig og skape ytterligere forvirring å bruke dem. Men studentene må forstå den grunnleggende oppbygningen av hvis – så strukturen som de fleste lovbestemmelsene bygger på (Mæhle & Aarli, 2022, s. 70).

Ut over en språklig tolkning av lov, må det kunne forventes at studentene nyttiggjør seg av enkelte andre rettskilder som kan fungere som tolkningsbidrag. Det er da hovedsakelig tale om presiserende tolkning. Altså at man nytter andre rettskilder som hjelpemidler for å presisere lovens ordlyd (Eckhoff, 2001, s. 118). I enkelte tilfeller kan det være tale om innskrenkende tolkning av tjenestemottakers plikter, eller utvidende tolkning av tjenestemottakers rettigheter/tjenesteyters plikter. Generelt bør imidlertid profesjonsutøvere være varsomme med bruk av innskrenkende eller utvidende tolkning og analogi. Det vil fort kunne fare galt av sted om vi forsøker å gjøre dem i stand til å mestre det.

Reglene på velferdsrettens område gir i særlig stor grad uttrykk for samfunnets felles prioriteringer og verdisyn. Som ferdig utdannede profesjonsutøvere blir studentene viktige voktere av disse grunnleggende verdiene. Vi mener derfor at formålet med den enkelte regel eller de hensyn regelen bygger på, samt sammenheng med andre, tilknyttede lovbestemmelser, er særlig viktige som tolkningsbidrag til lovteksten. Å ha med seg dette kan ha betydning for hvordan studentene senere vurderer lignende saker. Studentene bør opparbeide en forståelse av regelverkets sammenheng og siktemål. Dette inkluderer også henvisninger til relevante menneskerettsbestemmelser. Det kan ikke forventes at studentene er i stand til å fullstendig klarlegge innholdet i menneskerettighetene som rettslige størrelser. De bør imidlertid evne å se sammenhengen mellom nasjonalt lovverk og menneskerettighetene, og å se menneskerettighetene som uttrykk for sentrale verdier og prioriteringer vi er enige om både nasjonalt og internasjonalt. Dette kan for eksempel ses i sammenheng med uttalelsen om CRPD som «inspirasjonskilde» i NOU 2019: 14 (s. 182). For eksempel bør barnevernspedagogstudentene kunne se koblingen mellom bestemmelser i barnevernsloven og Barnekonvensjonen (1989). Et fokus på rettsreglenes sammenhengende system og siktemål kan i tillegg

bidra til å bygge bro mellom den normrasjonelle og den formålsrasjonelle beslutningsmodellen, i tråd med første trinn i femtrinnsraketten. Vi avgrenser samtidig her mot generelle metodiske diskusjoner om vekten og betydningen av formålsbetraktninger, reelle hensyn og lignende, som er behandlet for eksempel hos Eckhoff (2001) og Høgberg og Sunde (2019).

Ut over dette vil pensum være en viktig kilde. Som ferdig utdannede profesjonsutøvere vil pensum erstattes av veiledere, retningslinjer og rundskriv. RETHOS nevner uttrykkelig at studentene skal bli i stand til å anvende veiledere i forskrift om nasjonal retningslinje for barnevernspedagogutdanning (2019, § 5 bokstav e) og forskrift om nasjonal retningslinje for sykepleierutdanning (2019, § 14 bokstav a). Ulike typer veiledere brukes som nevnt i stor utstrekning av profesjonsutøvere i praksis (Dahlen & Langsrud, 2021). Veiledere bør etter vårt syn dermed vurderes som pensum.

I pensum og veilederne blir andre rettslige kilder sammenfattet gjennom oversikter tilpasset profesjonsutøverne. Vi mener at vi ikke kan forvente at studentene skal ha oversikt over eller kunne anvende det vi kan kalle «primærkildene» – for eksempel forarbeider og rettspraksis – hverken som studenter eller som ferdig utdannede. Gjennom pensum og veilederne får studentene et ferdig bearbeidet produkt, og dette må de etter vår vurdering kunne støtte seg til. Selvstendige tolkninger, og evne til å skille det som er relevant fra det som ikke er relevant, synes å være mer utslagsgivende for studentenes forståelse og anvendelseskunnskaper enn studentenes kunnskap og oversikt over et stort omfang med rettslige kilder som omfattende nasjonal og internasjonal rettspraksis, uttalelser i forarbeid eller omfattende juridisk litteratur.

Samtidig er det svært viktig å kommunisere det synet på pensum og veilederne som vi nå har gitt uttrykk for: De er nettopp en oversikt basert på andre rettslige kilder, og ikke nødvendigvis en rettslig kilde med stor selvstendig betydning. Slike veiledere vil også bli utdaterte når det skjer en lovending. Studentene må derfor kunne holde seg oppdatert på den til enhver tid gjeldende rett ved å ha et bevisst forhold til primærkildene. Studentene skal fremdeles bruke juridisk metode i tilnærmingen til rettsspørsmål, og ikke basere hele beslutningsprosessen på byråkratiske verktøy (Dahlen & Langsrud, 2021; Dahlen & Langsrud, 2024).

Vi kan samtidig ikke forvente at verken studentene eller de ferdig utdannede profesjonsutøverne her er i stand til å foreta inngående vurderinger av vekten av veiledere, rundskriv og juridisk litteratur – som tradisjonelt anses

for å ha en noe begrenset rettskildemessig gjennomslagskraft (Andenæs, 2009, s. 108, 116) – opp mot andre rettskilder utover lovteksten. Vi avgrensner her mot rettsvitenskapelige diskusjoner knyttet til polysentri og rettslig pluralisme (Sand, 2019, s. 689) og mer rettsosilogiske diskusjoner om veilederes og andre verktøys funksjon (Dahlen & Langsrud, 2021; Dahlen & Langsrud, 2024). Vi nøyer oss med å fastslå at det neppe er noen som mener at det er de nyutdannede profesjonsutøverne som skal kunne forebygge fremtidige NAV-skandaler (Boe, 2020a).

Samlet innebærer dette for eksempel at sykepleierstudenten skal bli i stand til å se sammenhengen mellom unntak fra taushetsplikten og hovedregelen om taushetsplikt i helsepersonelloven (1999) § 21. Studenten skal kunne formulere noe med egne ord om hva viktige ord og uttrykk i bestemmelsene betyr. Videre skal de se at taushetspliktreglene skal ivareta tilliten til helsevesenet i tråd med formålsbestemmelsen i helsepersonelloven (1999, § 1). De skal også se sammenhengen til retten til privatliv (Den europeiske menneskerettskonvensjon, 1950, artikkel 8; Grunnloven, 1814, § 102) og kunne nytte rundskriv om for eksempel opplysninger til politiet (Helsedirektoratet, 2015).

Subsumsjon – å bruke regelen

Dette leddet er gjerne det som klassisk kalles «anvendelse». Eckhoff (2001) forklarer subsumsjonen som regelens «anvendelse på foreliggende fakta» (s. 32). Her velger vi imidlertid andre betegnelser for å skille dette fra det overordnede kompetansemålet om anvendelsesferdigheter, som vi mener innebærer alle ledd i raketten. En mestring av dette trinnet forutsetter jo også nettopp de foregående trinnene, og kan etter vårt syn ikke ses isolert fra dem. Subsumsjonen er en integrert del av metoden (Eckhoff, 2001, s. 33). Boe (2020b) beskriver subsumsjonen som det å «avgjøre om regelen passer på et konkret saksforhold. ... Vi fører ('summerer') saksforholdet inn under regelen ('sub' = under)» (s. 68). Subsumsjonsøvelsen forutsetter at studentene har klart for seg hvilke deler av faktum eller hvilke sider av situasjonen som er relevante for en normrasjonell beslutningsmodell (trinn 1), hvilken regel de skal bruke (trinn 2) og hvordan regelen skal forstås (trinn 3). Det

er i subsumsjonen en vurderer hvorvidt faktum i saken innfrir vilkår(ene) i rettsregelen (Mæhle & Aarli, 2022, s. 205). Har for eksempel studentene ikke sett at det er tale om kumulative vilkår, bommer de fort på subsumsjonen. I juridisk metodelitteratur er subsumsjonen ofte fremhevet som noe som gjøres parallelt eller samtidig med tolkningen, slik at det ikke er tale om «to adskilte tankeprosesser» (Eckhoff, 2001, s. 34). Vi velger likevel å skille ut subsumsjonen som et eget ledd i raketten, for å synliggjøre ulike sider ved denne delen av rettsanvendelsesprosessen.

Det varierer hvor fremtredende og krevende subsumsjonen er. En illustrasjon av dette kan finnes hos Bekkedal og Farsethås (2018), som ser på forholdet mellom det de kaller «tolkningsstadiet» og «subsumsjonsstadiet» i en rekke dommer fra Høyesterett. Noen ganger knytter den mest krevende delen av rettsanvendelsen seg til tolkningsstadiet, og subsumsjonen er mer underordnet. Dette gjør at «når det er avklart hva som er gjeldende rett, gir utfallet seg selv» (Bekkedal & Farsethås, 2018, s. 4). Lignende uttalelser kan finnes hos Eckhoff (2001, s. 33). Andre ganger er det subsumsjonen som er det mest fremtredende og krevende leddet i rettsanvendelsesprosessen. I mange tilfeller vil profesjonsutøverne treffe saker hvor både tolkningsstadiet og subsumsjonsstadiet er relativt sett ukomplisert. Men de vil også treffe saker hvor subsumsjonsstadiet er krevende.

Mens de rettslige konstellasjonene de ferdig utdannede profesjonsutøverne skal kunne forholde seg til, relativt sett er ganske enkle (se forrige punkt), vil *faktum* ofte være komplekst og til dels uoversiktlig. De kommer ikke til «dekket bord» ved at andre har silt ut relevante opplysninger. Det er dermed sentralt at studentene blir i stand til å identifisere hva som er rettslig relevant i komplekse situasjonsbeskrivelser. Dette er også erfaringsmessig noe studentene kan ha utfordringer med. Dette relaterer – som tidligere nevnt – også tilbake til det første leddet i raketten. De må gjøres i stand til å se hva som er relevant for den normrasjonelle beslutningen. Erfaringsmessig havner studenter fort inn i en formålsrasjonell beslutningsmodell, og evner da ikke å se hvilke faktiske opplysninger som er rettslig relevante. Å sile ut relevant faktum er, særlig for våre studenter, en sentral del av subsumsjonsøvelsen. Relevant faktum må knyttes opp til relevant tolkning av regelen. Løvlie (2019) beskriver det slik: «Rettsreglene avgjør hvilke faktiske forhold det knyttes rettsvirkninger til, og omvendt avgjør de faktiske forhold hvilke rettsregler som kan gis anvendelse» (s. 135).

I tillegg må de ferdigutdannede profesjonsutøverne, hvor subsumsjonen ikke «gir seg selv», være i stand til å foreta balanserte *drøftelser*. For eksempel vil hva som er barnets beste kunne være nyansert og kompleks i den konkrete barnevernssaken. Da forventes det at de ferdigutdannede profesjonsutøverne, i vedtaksforberedelse eller vedtak, får frem disse nyansene gjennom pro-contra-drøftelser. Studentene må dermed se at det er forskjell på å drøfte for og mot og å argumentere for én løsning. En kompleks sak har sjelden bare en side. De må gjøres i stand til å foreta en konkret, reell for-og-mot-drøftelse.

Som vist i forrige punkt mener vi at vi bare i helt begrenset grad kan forvente at studentene kan avgjøre motstrid mellom rettskilder. Motstrid mellom ulike *argumenter* i subsumsjonsfasen mener vi, basert på det overstående, likevel at de må mestre. De må evne å se *at* og *hvorfor* ett argument har større vekt eller får større gjennomslag enn andre.

Akutt plassering etter barnevernsloven (2021) § 4-2 beror blant annet på om barnet kan bli «vesentlig skadelidende» dersom omsorgsovertakelsen ikke gjennomføres «straks». Barnevernspedagogstudentene mestrer ofte godt å fastsette innholdet i vilkåret «vesentlig skadelidende». Men det kan være krevende for dem å ta stilling til om den konkrete omsorgssituasjonen oppfyller alvorlighetsgraden av skade som følger av ordlyden «vesentlig». Her må studentene blant annet lære å skille «klinten fra hveten» i faktum, og foreta en pro-contra-drøftelse.

I flere barnevernssaker har Den europeiske menneskerettsdomstolen fastslått krenkelse fordi myndighetene begikk feil på et tidlig stadium i saken. At barnevernet allerede fra start foretar grundige og balanserte vurderinger, er av største betydning for sakens videre utvikling, se for eksempel M. L. mot Norge (2020, avsnitt 98).

Konklusjon

De ferdige profesjonsutøverne skal i noen tilfeller først og fremst forberede saker som skal avgjøres av andre. Det gjelder for eksempel omsorgsovertakelse etter barnevernsloven (2021) § 5-1. Rettslige beslutninger vil for de fleste likevel være en sentral del av arbeidslivet. For eksempel er flere viktige beslutnin-

ger etter pasient- og brukerrettighetsloven lagt til «den som yter helsehjelp», se f.eks. pasient- og brukerrettighetsloven (1999) § 4-3. Studentene trenger dermed å gjøres i stand til å forme en konklusjon som er logisk og materielt holdbar. Noen ganger er konklusjonen gitt, andre ganger kan det være mer åpent. Det må kunne forventes at konklusjonen gir svar på rettsspørsmålet, og at den kommer som en logisk følge av argumentasjonen. Studentene må dermed også forstå at de ulike trinnene i raketten henger sammen.

Samtidig mener vi en viktig del av anvendelsesferdighetene her kan bestå av å *innhente hjelp*. Lignende tankegods kan finnes i plikten til å «innhente bistand» i helsepersonelloven (1999) § 4, annet ledd. Svært krevende eller vanskelige juridiske avgjørelser bør, blant annet av rettssikkerhetshensyn, ikke tas av en nyutdannet profesjonsutøver alene. Det mer ensidige fokuset på at rettsanvendelsesprosessen må inneholde en konklusjon, må dermed etter vår vurdering, for disse studentene, suppleres av et fokus på de ulike personene og organene hvor de som ferdig utdannede profesjonsutøvere kan finne nødvendig, juridisk kompetanse.

Avslutning

I dette kapitlet har vi konkretisert hva vi mener kompetansemålene i RETHOS om juridiske anvendelsesferdigheter innebærer. Vi har tatt utgangspunkt i juridisk metodelitteratur, erfaringskunnskap og samfunnets krav til de ferdig utdannede profesjonsutøverne. Vi har gjennom *femtrinnsraketten* fremholdt at rettsanvendelsesprosessen i denne konkrete konteksten etter vårt syn innebærer at studentene må lære å 1) identifisere rettslige spørsmål, 2) finne rettslig grunnlag, 3) presentere innholdet i regelen, 4) bruke regelen og 5) forme en konklusjon. Innenfor disse fem leddene har vi utdypet hvilke elementer eller aspekter ved juridisk metode vi mener studentene må lære og beherske.

Kapitlet fokuserer på en konkretisering av innholdet i kompetansemålene. Vi har dermed ikke sagt noe om hvordan disse anvendelsesferdighetene kan *oppnås*. Det trengs videre forskning på hvordan undervisning og prøving på best mulig måte kan tilrettelegges for å oppnå anvendelsesferdighetene vi

har beskrevet. Slik forskning bør ta på alvor de svært stramme rammebetingelsene for den juridiske undervisningen i disse utdanningene.

Man har i mange tilfeller begrensede personelle ressurser, et begrenset antall studiepoeng, begrenset kjennskap til jussens kompleksitet blant ikke-juridiske kollegaer, emneansvarlige, studieprogramleder mv., og i mange tilfeller store studentkull. Selv med vårt forslag til en tilpasset læring av juridisk metode er det å skulle oppnå juridiske anvendelsesferdigheter for disse studentene ambisiøst. For eksempel forutsetter anvendelsesferdighetene bevissthet, holdninger, selvstendig tenkning og refleksjon, som generelt kan være vanskelige å oppnå på de omtalte bachelorene (Dahl & Alvsvåg, 2013).

På den ene siden stiller dette høye krav til oss som undervisere. På den andre siden kan dette underbygge argumenter eller krav om en mer fremtredende status for undervisning knyttet til rettslige emner på de ulike studieprogrammene.

Referanser

- Andenæs, M. H. (2009). *Rettskildelære* (2. utg.).
- Barnekonvensjonen (1989). FNs konvensjon om barnets rettigheter.
- Barnevernsloven (2021). Lov om barnevern (LOV-2021-06-18-97).
- Bekkedal, T. & Farsethås, H. C. (2018). Om subsumsjon. *Jussens Venner*, 53(1), 1–32. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3126-2018-01-01>
- Blandhol, S., Tøssebro, H. N. & Skotheim, Ø. (2015). Innføring i juridisk metode. *Jussens Venner*, 50(6), 310–345. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3126-2015-06-02>
- Boe, E. M. (2020a). Forsvarlig systeminnretning i forvaltningen. *Lov og Rett*, 59(3), 129–140. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3061-2020-03-02>
- Boe, E. M. (2020b). *Grunnleggende juridisk metode. En introduksjon til rett og rettstenkning* (4. utg.). Universitetsforlaget.
- Dahl, H. & Alvsvåg, H. (2013). Å fremme studenters evne til refleksjon – en pedagogisk utfordring. *Uniped*, 36(3), 32–45. <https://doi.org/10.3402/uniped.v36i3.22724>
- Dahlen, W. N. & Langsrud, E. (2021). Ikke-juristers bruk av rettsregler. En analyse av profesjonsutøveres beskrivelse av rettsanvendelsen i helse- og velferdstjenestene. *Kritisk juss*, 47(3), 185–206. <https://doi.org/10.18261/ISSN.2387-4546-2021-03-04>
- Dahlen, W. N. & Langsrud, E. (2024). Rettssikkerhet er ikke for alle. Regler om tvang i lys av byråkratisk metode og insisterende praksis. *Kritisk juss*, 50(1), 68–89. <https://doi.org/10.18261/kj.50.1.3>
- Den europeiske menneskerettskonvensjon. (1950). Europarådets konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter.
- Eckhoff, E. (2001). *Rettskildelære* (5. utg. ved Jan E. Helgesen). Universitetsforlaget.
- Forskrift om nasjonal retningslinje for barnevernspedagogutdanning. (2019). (FOR-2019-03-15-398).
- Forskrift om nasjonal retningslinje for sosionomutdanning. (2019). (FOR-2019-03-15-409).
- Forskrift om nasjonal retningslinje for sykepleierutdanning. (2019). (FOR-2019-03-15-412).
- Grunnloven. (1814). Kongeriket Norges Grunnlov (LOV-1814-05-17).
- Hellevik, P. M. & Skippervik, L. J. B. (2023). *Hemmelig kode, juridisk metode*. Fagbokforlaget.
- Helsedirektoratet. (2015). *Helsepersonellens taushetsplikt – rett og plikt til å utlevere pasientopplysninger til politiet*. (IS-9-2015) [Rundskriv].
- Helsepersonelloven. (1999). Lov om helsepersonell m.v. (LOV-1999-07-02-64).
- Helsetilsynet. (2022). *Det handler om ledelse. Oppsummering av landsomfattende tilsyn med barnevernets arbeid med undersøkelser 2020–2021*. (Rapport 2/2022). Statens helsetilsyn. https://www.helsetilsynet.no/globalassets/opplaster/publikasjoner/rapporter2022/helsetilsynetrapport_2_2022.pdf
- Helsetilsynet. (2023). *Framleis tvil om tvang. Oppsummering av landsomfattende tilsyn 2020–21 med tvungen somatisk helsehjelp i kommunale helse- og omsorgstjenester* (Rapport 1/2023). Statens helsetilsyn. <https://www.helsetilsynet.no/publikasjoner/rapport-fra-helsetilsynet/2023/framleis-tvil-om-tvang/#>
- Høgberg, A. P. & Sunde, J. Ø. (2019). *Juridisk metode og tenkemåte*. Universitetsforlaget.

- Kjellebold, A. & Aasen, H. S. (2011). Huleboer-dommen og bruk av tvang i sykehjem: Rt-2010-612. *Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og velferdsrett*, 8(1–2), 50–68. <https://doi.org/10.18261/ISSN2464-3386-2011-01-02-03>
- Kjønstad, A., Syse, A. & Kjelland, M. (2022). *Velferdsrett I. Grunnleggende rettigheter, rettssikkerhet og tvang* (7. utg.). Gyldendal.
- KPMG & Samfunnsøkonomisk analyse. (2023). *Evaluering av styringssystem for helse- og sosialfagutdanningene (RETHOS). Delrapport*. <https://www.regjeringen.no/contentassets/ab5772d3e4e94e88983646a8f422ebd6/evaluering-av-styringssystem-for-helse-og-sosialfag-utdanningene-rethos.pdf>
- Løvlie, A. (2019). Fakta og juss. I A. P. Høgberg & J. Ø. Sunde (Red.), *Juridisk metode og tenkemåte* (s. 135–172). Universitetsforlaget.
- M. L. mot Norge, sak nr. 64639/16, EMDs dom 20. desember 2020.
- Mestad, O. (2019). Rettens kilder og anvendelse. I A. P. Høgberg & J. Ø. Sunde (Red.), *Juridisk metode og tenkemåte* (s. 77–113). Universitetsforlaget.
- Molven, O. (2019). *Helse og jus* (9. utg.). Gyldendal.
- Mæhle, S. S. & Aarli, R. (2022). *Fra lov til rett* (3. utg.). Gyldendal.
- NAV-loven (2006). Lov om arbeids- og velferdsforvaltningen (arbeids- og velferdsforvaltningsloven) (LOV-2006-06-16-20).
- NOU 2019: 14 (2019). *Tvangsbegrensningsloven – Forslag til felles regler om tvang og inngrep uten samtykke i helse- og omsorgstjenesten*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- Pasient- og brukerrettighetsloven (1999). Lov om pasient- og brukerrettigheter (LOV-1999-07-02-63).
- Prop. 133 L (2020–2021). *Lov om barnevern (barnevernsloven) og lov om endringer i barnevernloven*. Barne- og familiedepartementet.
- Prop. 91 L (2010–2011). *Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. (helse- og omsorgstjenesteloven)*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- Prøitz, T. S. (2015). *Læringsutbytte*. Universitetsforlaget.
- Rt. 2010, s. 612.
- Sand, I. J. (2019). Rettslig pluralisme og polysentri i norsk rettsvitenskapelig metode. I A. P. Høgberg & J. Ø. Sunde (Red.), *Juridisk metode og tenkemåte* (s. 683–701). Universitetsforlaget.
- Sosialtjenesteloven (2009). Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen (LOV-2009-12-18-131).
- Wilhelmsen, L. S. (2014). Læringsutbytte. I L. S. Wilhelmsen (Red.), *Juridisk fagdidaktikk. Med vekt på studentenes læring* (s. 81–116). Fagbokforlaget.

